

УДК 376-056:37.015.3

Г.М. Хворова
akhvorova@ukr.net

**ПРОГРАМА СПРИЯННЯ КОМПЕТЕНТНОМУ БАТЬКІВСТВУ
ДІТЕЙ З ПОЛІСИСТЕМНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ У
РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЗАКЛАДАХ**

Відомості про автора: Ганна Хворова, кандидат педагогічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри ортопедагогіки та реабілітології, факультет корекційної педагогіки та психології, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, м.Київ, Email: akhvorova@ukr.net

Contact: Hanna Khvorova , Ph.D., Associate Professor, Acting Head of the Department of Rehabilogy and Ortopedagogy, department of Correctional Pedagogy and Psychology, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, akhvorova@ukr.net

Хворова Г.М. Програма сприяння компетентному батьківству дітей з полісистемними порушеннями розвитку у реабілітаційних закладах. Стаття присвячена практичним питанням створення та реалізації Програми сприяння компетентному батьківству дітей з полісистемними порушеннями розвитку (аутизм, ДЦП) у сучасному реабілітаційному закладі.

У вступі статті йдеться про становлення понять «батьківська компетентність», «компетентне батьківство» в понятійному полі сучасної спеціальної педагогіки. Мета роботи: науково обґрунтувати та описати етапи реалізації Програми сприяння компетентному батьківству дітей з полісистемними порушеннями розвитку (аутизм, ДЦП), визначити методи та очікувані результати етапів.

В основній частині статті описані відомі функції сучасних реабілітаційних закладів, обґрунтована доцільність введення функції сприяння формуванню компетентного батьківства, викладено зміст компетентного батьківства у дошкільному дитинстві при наявності полісистемними порушень розвитку дитини. Описані етапи впровадження Програми сприяння компетентному батьківству дітей з полісистемними порушеннями розвитку (аутизм, ДЦП), визначені зміст, методи та прийоми реалізації на кожному етапі: створення посади експерта з компетентного батьківства; вивчення та аналіз конфліктів між батьками та персоналом закладу, модерація конфліктів експертом з компетентного батьківства, управління конфліктами; тренінги компетентного батьківства за Методикою Незавершених Ситуацій. Розкриті зміст та цілі адаптації Методики Незавершених Ситуацій (МНС) для діагностики і формування компетентності батьків дітей з

полісистемними порушеннями розвитку. Показано, що компетентність батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку складається з трьох складових: взаємодія з дитиною, взаємодія з навколишнім середовищем, забезпечення якості життя родителя. Розкрито зміст тренінгів батьківської компетентності за Методикою Незавершених Ситуацій (МНС), що мають на меті формування всіх трьох складових батьківської компетентності, достатня сформованість яких дасть батькам дітей з полісистемними порушеннями розвитку можливість у майбутньому правильно оцінювати свої проблеми та знаходити ресурси для їх вирішення, будувати конструктивні стосунки з оточуючим середовищем, уникати «батьківського вигорання» та необґрунтованого домінування та патерналізму по відношенню до себе. Все вищевказане дозволить батькам забезпечувати позитивний напрям когнітивного, емоційного, соціального та особистого розвитку дитини з полісистемним порушенням розвитку (аутизм, ДЦП) протягом усього періоду «особливого батьківства»

У висновку наведено узагальнення необхідних заходів та процесів, які є умовою ефективного сприяння компетентному батьківству в реабілітаційному закладі, оцінювання короткострокових та прогнозування довгострокових результатів тренінгів батьківської компетентності.

Дана наукова робота є складовою частиною розробки методології формування батьківської компетентності.

Ключові слова: діти з полісистемними порушеннями розвитку, батьківська компетентність, взаємодія з дитиною, взаємодія з навколишнім середовищем, забезпечення якості життя, Методика Незавершених Ситуацій.

Хворова А.М. Програма содействия компетентному родителству детей с полисистемными нарушениями развития в реабилитационных учреждениях. Стаття посвящена практическим вопросам создания и реализации Программы содействия компетентному родителству детей с полисистемными нарушениями развития (аутизм, ДЦП) в современном реабилитационном учреждении.

Во введении статье говорится о становлении понятий «родительская компетентность», «компетентное родительство» в понятийном поле современной специальной педагогики.

Цель работы: научно обосновать и описать этапы реализации Программы содействия компетентному родителству детей с полисистемными нарушениями развития (аутизм, ДЦП), определить методы и ожидаемые результаты этапов.

В основной части статьи описаны известные функции современных реабилитационных учреждений, обоснована целесообразность введения функции содействия формированию

компетентного родительства, изложено содержание компетентного родительства в дошкольном детстве при наличии полисистемными нарушений развития ребенка. Описаны этапы внедрения Программы содействия компетентному родительству детей с полисистемными нарушениями развития (аутизм, ДЦП), определены содержание, методы и приемы реализации на каждом этапе: создание должности эксперта по компетентному родительству; изучение и анализ конфликтов между родителями и персоналом заведения, модерация конфликтов экспертом по компетентному родительству, управление конфликтами; тренинги компетентного родительства по Методике Незавершенных Ситуаций. Раскрыты содержание и цели адаптации Методики Незавершенных Ситуаций (МНС) для диагностики и формирования компетентности родителей детей с полисистемными нарушениями развития. Показано, что компетентность родителей детей с полисистемными нарушениями развития состоит из трех составляющих: взаимодействие с ребенком, взаимодействие с окружающей средой, обеспечение качества жизни родителя. Раскрыто содержание тренингов родительской компетентности по Методике Незавершенных Ситуаций (МНС), имеющих целью формирования всех трех составляющих родительской компетентности, достаточная сформированность которых даст родителям детей с полисистемными нарушениями развития возможность в будущем правильно оценивать свои проблемы и находить ресурсы для их решения, строить конструктивные отношения с окружающей средой, избегать «родительского выгорания» и необоснованного доминирования и патернализма по отношению к себе. Все вышесказанное позволит родителям обеспечивать положительное направление когнитивного, эмоционального, социального и личностного развития ребенка с полисистемным нарушением развития (аутизм, ДЦП) в течение всего периода «особого родительства»

В заключении приведены выводы о совокупности необходимых действий и процессов, которые являются условием эффективного содействия компетентному родительству в реабилитационном учреждении, оценки краткосрочных и прогнозирования долгосрочных результатов тренингов родительской компетентности.

Данная научная работа является составной частью разработки методологии формирования родительской компетентности.

Ключевые слова: дети с полисистемными нарушениями развития, родительская компетентность, взаимодействие с ребенком, взаимодействие с окружающей средой, обеспечение качества жизни, Методика Незавершенных Ситуаций.

Khvorova A. Facilitation Programme competent parenting children with multisystem developmental disorders) in rehabilitation

facility. This article is devoted to practical issues of creating and implementing programs promoting competent parenting children with multisystem developmental disorders (autism, cerebral palsy) in modern rehabilitation facility.

In the introduction, the article refers to the establishment of the concepts of "parental competence", "competent parenting" in contemporary conceptual field of special education. Objective: To describe and justify the scientific stages of the Program promoting competent parenting children with multisystem developmental disorders (autism, cerebral palsy), to determine methods and expected results of stages.

The main part of the article describes the known functions of modern rehabilitation facilities expediency input function promotion of competent parenting content described competent parenting in early childhood in the presence of multisystem disorders development. Described stages of implementation of the Programme promoting competent parenting children with multisystem developmental disorders (autism, cerebral palsy), defined the content, methods and techniques at each stage of implementation: the creation of the post of competent parenting expert; study and analysis of conflicts between parents and staff of the institutions, conflict moderation competent expert in parenting, conflict management; competent parenting training on the methodology of unfinished situations. The content and purpose of adaptation Methods Unfinished Situations (MUS) for the diagnosis and formation of competence of parents of children with multisystem developmental disorders. It is shown that the competence of parents of children with multisystem developmental disorders consist of three components: the interaction with the child, the interaction with the environment, the quality of life of parents. The content of trainings parental competence by the Methods Unfinished Situations (MUS), aimed at the formation of all three components of parental competence, adequate formation which will give parents of children with multisystem developmental opportunity in the future to properly assess their problems and find resources to address them, building design relationship with the environment, avoid "parent burnout" and unjustified domination and paternalism towards him. All foregoing enable parents to provide positive direction cognitive, emotional, social and personal development of children with multisystem developmental disabilities (autism, cerebral palsy) throughout the period of "special fatherhood"

In conclusion, generalizations are necessary steps and processes that are effective by promoting competent parenting in a rehabilitation facility, evaluation and forecasting short-term results of trainings parental competence.

This research work is part of the design methodology of forming parental competence.

Key words: children with multisystem developmental disorders, parental competence, interaction with the child, the interaction with the environment, quality of life, Methods Unfinished Situations.

В умовах зростаючого протиріччя між потребами та правами родин, що виховують дітей с полісистемними порушеннями розвитку та можливостями системи освіти, особливого значення набуває формування батьківської компетентності, високий рівень якої збільшує можливість конструктивного діалогу між батьками та державними інституціями (освіта, медицина. соціальні служби). Життя вимагає від батьків, а особливо від батьків дітей з порушеннями розвитку, цілеспрямованого формування компетентності у сфері «особливого» батьківства, зосередженості на якісному виконанні батьківських функцій. Роль сім'ї у розв'язанні проблем соціалізації осіб з вадами психофізичного розвитку досліджується багатьма вченими, зокрема, В.Бондарем, Р.Кравченко, Ю.Мануйловою, М.Матвєєвою, С.Мироною, О.Поляковим, Л.Смирною, В.Синьовим, В.Тищенком, В.Турчінською, Т.Черняєвою, В.Тесленко, О.Хохліною, О.Холостовою, А.Шевцовим та ін.

Результати аналізу наукових досліджень і психолого-педагогічної практики висвітили наявність суперечностей між зростаючими потребами сучасного суспільства в компетентному батьківстві та недостатньою науковою розробленістю теоретичних і науково-методичних основ розвитку батьківської компетентності; між високим рівнем вимог до сім'ї у вихованні дитини з порушеннями розвитку у зв'язку з деінституалізацією державних освітніх та соціальних послуг, впровадженням інклюзивного навчання за місцем проживання та неготовністю батьків вирішувати численні проблеми, які відрізняються від тих проблем, що мають їх родичі та друзі, які виховують дітей без порушень розвитку.

Сучасний стан реалізації актуальної ідеї компетентного батьківства полягає в пошуку ефективних способів його формування, зокрема в батьків дітей з полісистемними порушеннями. Проблема батьківської компетентності привертала увагу багатьох дослідників, серед них - Ю.Гіппенрейтер, М.Єрміхіна, Н.Мізіна, О.Смірнова, А.Співаковська, В.Селіна, Р.Овчарова, О.Хартман.

Разом з тим, вивчення науково-методичної літератури з корекційної педагогіки показує, що ця наука поки що залишає проблему формування батьківської компетентності поза своєю увагою. Сам термін «формування батьківської компетентності» майже ніким з дослідників (Н.Назарова, О.Мастюкова, О.Стребелева, О.Приходько, О.Нікольська, О.Баєнська, А.Обухівська, Т.Ілляшенко, А.Душка та ін.) не використовується. Автори вживають терміни «робота з батьками», «психокорекція та психотерапія родини», «проблеми родини», що відображають патерналістській підхід до батьків, які в такому ракурсі

виступають як «об'єкт жалю та піклування» або своєрідні «інструменти» в руках фахівців.

Аналіз та узагальнення результатів наукових досліджень засвідчують, що в сучасній психолого-педагогічній теорії та практиці розробленню проблеми формування батьківської компетентності у вихованні дітей з порушеннями психофізичного розвитку приділяється недостатня увага, оскільки такі роботи спрямовуються переважно на вивчення сімей, які виховують таких дітей: обґрунтування системного підходу (М.Селигман, Р.Дарлінг, Е.Ейдемиллер, І.Добряков та ін.); структура сім'ї, сімейні взаємодії, сімейні функції та життєвий цикл сім'ї (О.Мастюкова, А.Московкіна, М.Іпполітова, М.Семаго, О.Романчук), аналіз актуальних досліджень щодо родин, які виховують дітей з відхиленнями у розвитку (В.Ткачова). Вивчалися також психологічні особливості батьківського ставлення до дітей з порушеннями розвитку: до дітей з аутизмом (Л.Печерникова, М.Химко), до дітей з моторними порушеннями (Л.Колпакова, О.Романова, Н.Шаронова). Напрацьовано чимало методичних рекомендацій та порад для батьків (О.Мастюкова, А.Московкіна, О.Нікольська, О.Баєнська, А.Шевцов, Л.Чеботарьова). Існують ґрунтовні дослідження, присвячені психокорекції та психотерапії родин, що виховують дітей з відхиленнями у розвитку (В.Ткачова), у яких зроблено висновок, що головною митою такої роботи є зміцнення педагогічного потенціалу родини, формування в батьків «моделі співпраці» як оптимальної форми виховання дітей з відхиленнями в розвитку. Таким чином, автори досліджень та методичних розробок с питань психологічної допомоги сім'ям дітей з порушеннями психофізичного розвитку «вийшли» на батьківську компетентність як наріжне поняття у різноманітній взаємодії родин з фахівцями.

Аналіз наявних джерел (А.Шевцов, В.Нечипоренко) [1,5] показує, що освітні та соціально-реабілітаційні установи, що надають послуги дітям з полісистемними порушеннями розвитку загалом виконують наступні функції:

- функція раннього втручання (рання психолого-педагогічна допомога, корекція відхилень розвитку дітей раннього віку);
- освітня функція (надання можливості дітям з полісистемними порушеннями розвитку отримання освіти та засвоєння змісту освіти відповідно до державного стандарту спеціальної освіти як кінцевого результату навчання учнів які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку);
- функція фізичного та медичного реабілітування (надання можливості повного або часткового відновлення втрачених функцій організму дітей, зміцнення їхнього здоров'я);
- функція соціального реабілітування (створення умов для отримання дітьми з полісистемними порушеннями розвитку вмінь,

навичок, особистісних якостей, необхідних для повноцінного життя в суспільстві; допрофесійна підготовка та професійне орієнтування).

Аналіз науково-методичних джерел (А.Шевцов, С.Корнієнко) [1] та емпіричний аналіз корекційно-реабілітаційної дійсності приводять до висновку, що функції закладу, пов'язані з «роботою з батьками», розглядаються як другорядні та суто інструментальні. Проведені нами дослідження [2,3] говорять про доцільність висунення **функції сприяння компетентному батьківству** як окремої важливої функції корекційно-реабілітаційного закладу з залученням відповідних ресурсів (додаткові штатні одиниці, заходи щодо розвитку відповідних компетенцій адміністрації та всіх співробітників, робочий час співробітників тощо).

Доведено[2,3], що для компетентного виконання батьківської функції батькам дітей з полісистемними порушеннями розвитку бажано мати багаточисельні знання, вміння, навички. Так, наприклад, батькам дітей від 1 до 3 років бажано знати: нормативи для всіх сфер розвитку дитини та як треба діяти у випадку, коли «щось не так»; клініку полісистемних порушень розвитку: форми ДЦП та(або) види розладів спектру аутизму; показання, принципи дії та побочні ефекти препаратів, які призначають лікарі; зміст та цілі визнаних методик реабілітації дітей з полісистемними порушеннями розвитку: Бобат-терапія, сенсорна інтеграція, кондуктивна педагогіка Петьо, АВА-терапія, анімало терапія тощо; прийоми та методи формування навичок самообслуговування; прийоми та методи подолання проблемної поведінки; загальні знання про психологію дитини раннього віку; що таке індивідуальна програма реабілітації (ІПР), навіщо вона потрібна, хто та як її заповнює;

уміти:

сортувати и аналізувати інформацію щодо діагнозів, методів лікування, медикаментозних препаратів (особливо стосовно нетрадиційної медицини);

не впадати в оману, ставити перед собою реальні цілі та методично йти до них; створювати для дитини розвивальне середовище; зав'язувати та підтримувати стосунки з батьками інших дітей з полісистемними порушеннями розвитку, отримувати допомогу та допомагати іншим; відстоювати право дитини на комплексне реабілітування (медичне, психологічне, педагогічне, соціальне реабілітування) відповідно до чинного законодавства, зокрема за допомогою ІПР; вимагати виконання ІПР у відповідних органів виконавчої влади (місцевих та загальнодержавних), у випадку невиконання – подавати судовий позов.

Батькам дітей від 3 до 7 років з полісистемними порушеннями розвитку бажано знати: що таке психолого-медико-педагогічна консультація (ПМПК), навіщо вона потрібна, як її пройти; у яких закладах можливо отримати дошкільну освіту за місцем проживання; зміст та сутність усіх напрямків корекційного дошкільного виховання дитини з полісистемним порушенням розвитку (сенсорне, розумове,

фізичне, трудове, моральне, естетичне виховання); необхідність та засоби формування ігрової діяльності дітей з полісистемним порушенням розвитку; види та функції ігор відповідно до вікової норми; прийоми та методи формування ігрової діяльності; зміст та сутність, прийоми та методи підготовки дитини з полісистемним порушенням розвитку до навчання в школі;

уміти:

організувати життя родини таким чином, щоб була забезпечена належна якість життя усіх її членів; забезпечити можливості спілкування дитини з однолітками та формувати в неї необхідні для цього навички; створювати в дитини необхідну мотивацію до розвитку та навчання; долати проблемну поведінку дитини.

Отже, програма сприяння компетентному батьківству дітей з полісистемними порушеннями розвитку, яка діє в закладі (центрі ранньої соціальної реабілітації, спеціальному дитячому садку, навчально-реабілітаційному центрі, спеціальній школі) має наступні цілі:

1) створення умов для формування в батьків необхідних знань, вмінь, навичок, що забезпечують належне виконання батьківських функцій та максимальну якість батьківського життя як зараз так і в майбутньому;

2) управління конфліктами між батьками та персоналом закладу, досягнення безконфліктної ефективної взаємодії «батьки-фахівці закладу» [4].

Провідні ідеї Програми сприяння компетентному батьківству дітей з полісистемними порушеннями розвитку відображені в правилах спілкування фахівців з батьками, що формує батьківську компетентність:

1. Недерективне спілкування. Не спілкуйтесь як керівник з підлеглими, не кажіть: «Ви повинні» - кажіть: «Ви можете».

2. Будьте уважними до батьків, майте час та терпіння вислуховувати їх.

3. Не звертайтеся до них тільки тоді коли вам від них щось потрібно.

4. Не повчайте, а ненав'язливо інформуйте .

5. Помічайте успіх дитини та зусилля батьків. Не кажіть весь час тільки про недоліки, дефіцити та неповносправність.

6. Ви тут для того, щоб вирішувати проблеми, а не говорити про них, та давати батькам доручення. Ви вже компетентні (якщо працюєте на своїй посаді), а батьки можуть стати компетентнішими.

7. Будьте вдячні батькам за те, що вони дали вам роботу.

Для реалізації програми сприяння компетентному батьківству заклад потребує постійно діючого експерта з компетентного батьківства, який виконує функції модератора, тренера, арбітра, адвоката тощо. Цю роль може виконувати психолог, корекційний педагог, соціальний

педагог. Обов'язковою умовою є незавантаженість експерта іншими обов'язками.

Реалізація програми сприяння компетентному батьківству передбачає наступні види діяльності, яка відбувається у два етапи:

I етап: «експерт – персонал закладу» (тривалість – від 6 місяців, результат -покращення параметрів взаємодії фахівців з батьками) - навчання фахівців правилам та прийомам безконфліктного спілкування з батьками; вивчення та аналіз конфліктів між батьками та персоналом закладу, модерація конфліктів експертом з компетентного батьківства, управління конфліктами; тренінг за Методикою Незавершених Ситуацій, адаптованої для відпрацьовування компетентного реагування фахівців у взаємодії з батьками; вивчення (повторення) основних понять корекційної педагогіки та групова рефлексія на тему: «Теоретичні основи корекційної педагогіки у компетентному батьківському вихованні дітей з полісистемними порушеннями розвитку».

Ознаками готовності закладу до другого етапу є істотне зниження кількості та ступеню напруження конфліктних ситуацій між батьками та фахівцями; загальне покращення психологічної атмосфери; наявність переважної більшості батьків, які виявляють готовність та бажання до участі в групових заходах та зацікавлені у збільшенні власної батьківської компетентності.

II етап: «експерт – персонал закладу - батьки» (тривалість – весь подальший термін роботи закладу, результат – покращення параметрів батьківської компетентності) передбачає регулярні групові зустрічі експерта з компетентного батьківства та інших фахівців закладу з батьками. Під час таких зустрічей доцільно організовувати тренінги компетентного батьківства за Методикою Незавершених Ситуацій.

Методика Незавершених Ситуацій (МНС), яка була адаптована нами для діагностики і формування компетентності батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку, визначає поняття батьківської компетентності як системи знань, настанов, навичок і умінь, що забезпечують родителю можливість ефективної взаємодії з дитиною. За нашим глибоким переконанням, у випадку родителя дитини з полісистемним порушенням розвитку таке розуміння недостатнє і відображує лише одну компетенцію: «взаємодія з дитиною». Компетентність такого родителя, яка розуміється як уміння вирішувати проблеми, що виникають в процесі виконання батьківської функції, включає ще дві компетенції: «взаємодія із зовнішнім середовищем» (зовнішнім по відношенню до діади «родитель-дитина») і «підтримка якості життя» (якість життя - рівень задоволення базових потреб людини в найбільш важливих її сферах: батьківство, подружні стосунки, професійне зростання, відпочинок та розваги. Для високої якості життя всі без виключення сфери мають бути в рівновазі).

Основна, але не єдина, ознака компетентної і ефективної батьківської поведінки – здатність забезпечити позитивний напрям

когнітивного, емоційного, соціального та особистого розвитку дитини. У нашому випадку ми додаємо 1) здатність взаємодіяти із зовнішнім середовищем, отримуючи потрібний результат і вирішуючи проблеми; 2) здатність забезпечувати якість власного життя. Батьківська компетентність розуміється як градуальна характеристика, змінна від низького рівня до високого. Важливим питанням при створенні методики було визначення та опис індикаторів компетентної батьківської поведінки. Створюючи такі описи, ми спиралися на гуманістичний підхід до розуміння конструктивної дитячо-батьківської взаємодії. У його основі лежить уявлення про дитину як окрему, потребує поваги особу, зі своїми потребами та бажаннями. При цьому у жодному випадку недопустимо, вважаємо ми, задовольняти потреби та бажання дитини шляхом прирівнювання до нуля якості життя її матері. Завдання батьків в руслі гуманістичного підходу бачиться як сприяння всебічного розвитку дитини – її самостійності, активності, ініціативності, позитивного самосприйняття, упевненості в собі, здібності до співпраці, здатності співчувати іншим, розуміти їх і т. п., при цьому у випадку «особливого» батьківства неможливо вирішити ці завдання без вміння грамотно взаємодіяти із зовнішнім світом, оскільки таким чином замість активності та ін. ми матимемо симбіотичний зв'язок. Не менш важливим завданням бачиться підтримка рівноваги: батьківство - подружні (партнерські) стосунки - професійне зростання - відпочинок та розваги; без якої дуже швидко відбувається вигорання та фізичне і моральне виснаження родителя, який «приніс себе в жертву». Внаслідок незадовільного рівня розвитку двох найважливіших компонентів компетентності «особливих» батьків: здібності взаємодіяти із зовнішнім середовищем, отримуючи потрібний результат і вирішуючи проблеми; здібності забезпечувати якість власного життя, неминуче западатиме і той компонент, який на сьогоднішній день помилково вважається в соціумі головним та єдиним змістом компетентності «особливого» родителя, – уміння взаємодіяти з дитиною і задовольняти її (дитини) потреби. Тому нами беруться за еталонні ті поведінкові прояви батьків, які відповідають розвитку всіх цих напрямів. Для оцінювання першої складової компетентності батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку – взаємодія з дитиною, ми аналізуємо ситуації з області взаємодії з дітьми по трьох вікових групах – дошкільників (3–6 років), школярів (7–10 років) і підлітків (11–16 років). Це виходить з припущення про те, що батьківська компетентність має свої варіації у зв'язку з віком дітей (іншими словами, діти різного віку у зв'язку з особливими завданнями свого розвитку вимагають від батьків різних умінь).

На нашу думку, будь-яка проблемна ситуація у взаємодії родителя дитини з полісистемними порушеннями розвитку, може бути віднесена або до «базового типу» (проблемна ситуація за своєю сутністю можлива і у випадку батьківської взаємодії з нормотиповою дитиною, але інакше

виглядає), або до специфічного, додаткового типу. В обох випадках існує певний набір умінь (компетенцій), необхідних для вирішення ситуації (для компетентної реакції)

Специфічні для батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку дошкільного віку типи проблемних ситуацій у компетенції **«Взаємодія з дитиною»**:

- потреба здійснювати поступове та терпляче навчання дитини
- необхідність подолання проблемної поведінки дитини.
- відсутність в дитини мотивації до діяльності, яка на даний момент необхідна для її розвитку (навчання, спорт, самообслуговування тощо)
- необхідність допомогти дитині прийняти та адекватно оцінити самого себе, навчити налагоджувати стосунки з іншими людьми
- необхідність допомогти дитині навчитися оцінювати ситуацію та приймати рішення

Компетенція **«Взаємодія родителя із зовнішнім середовищем»** має на увазі здатність ефективної взаємодії з величезною кількістю людей, зовнішніх по відношенню до діади «родитель-дитина» (другий родитель (або партнер родителя), інші діти родителя, батьки і інші родичі родителя, друзі, сусіди, однокласники дитини та їх батьки, лікарі, педагоги, реабілітологи, представники органів державного управління, батьки дітей на дитячому майданчику тощо) з метою вирішити всілякі проблеми з наступними цілями:

- забезпечення потреб самої дитини (фізіологічні потреби, потреби в лікуванні, реабілітації, навчанні, потреби в якісному дозвіллі і спілкуванні з однолітками, в професійній орієнтації і так далі);
- забезпечення якості власного життя родителя.

Специфічні для батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку типи проблемних ситуацій у компетенції **«Взаємодія з зовнішнім середовищем»**:

1. Захист прав родителя та/або дитини.

Модель компетентної реакції: оцінити і осмислити ситуацію з точки зору своїх інтересів і інтересів своєї дитини; пригадати (або з'ясувати у відповідних джерелах) права і обов'язки всіх учасників ситуації і в деяких випадках – словесно їх промовити; виконати свої обов'язки (намітити план їх виконання в майбутньому); вказати на це іншій стороні; виразити надію на виконання іншою стороною її обов'язків; оцінити міру вирішення проблеми і прийняти рішення про доцільність подальших дій.

2. Проблема небажаного спілкування

Модель компетентної реакції: ввічливо давати зрозуміти, що не потребуєте порад, роблячи наголос на ключовому слові: «Дякую, ми маємо лікаря», «Я не обговорюю це з сторонніми людьми»; не підтримувати неприємні для себе розмови, не задовольняти нездорову цікавість; не дозволяти ображати себе та дитину.

Емпіричний досвід показує, що можливості формування компетенції *«Здатність забезпечувати якість власного життя»* безпосередньо залежать від сформованості двох попередніх: здібності взаємодії родителя з дитиною і здатності взаємодії родителя із зовнішнім середовищем. Проблемні ситуації в цьому розділі відображають ті моменти в житті родителя дитини з полісистемними порушеннями розвитку, на якому лежить вся повнота відповідальності за дитини (зазвичай, це мати), в яких батьків стоїть перед вибором – спробувати поліпшити якість власного життя або в черговий раз «принести себе в жертву».

Модель компетентної реакції наступна: оцінити і осмислити ситуацію з точки зору своїх інтересів і інтересів своєї дитини (у тому числі – і в довгостроковій перспективі); якщо на перший погляд ці інтереси протирічають один одному – співвіднести кількісно ваші можливі «виграші» і можливі «втрати» для дитини; в разі значної переваги ваших «виграшів» прийняти позитивне рішення; оцінити наявні ресурси для реалізації своїх планів, при необхідності залучити додаткові ресурси, тимчасово передати свою відповідальність за дитину на відповідальну особу, яка також має обов'язки по відношенню до дитини; отримати максимальний ефект з тих змін, на які ви зважилися ради підвищення якості свого життя; оцінити ефект для себе та дитини, зробити висновки на майбутнє.

Для реалізації та практичного впровадження у діяльність Вінницького центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Промінь» МСПУ нами була запропонована Програма сприяння формуванню компетентності батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку (аутизм, ДЦП). Ознайомлення та практична робота з Програмою передбачається на методичному об'єднанні та педагогічній раді Центру з метою підвищення рівня знань, вмінь та навичок фахівців закладу щодо компетентної взаємодії з батьками дітей з інвалідністю.

Висновок. Розробка практичних методів сприяння формуванню компетентного батьківства є однією з актуальних проблем сучасної спеціальної педагогіки. Впровадження у реабілітаційному закладі ефективної програми сприяння формуванню компетентного батьківства передбачає наступні заходи та процеси: створення посади експерта з компетентного батьківства; вивчення та аналіз конфліктів між батьками та персоналом закладу, модерація конфліктів експертом з компетентного батьківства, управління конфліктами; тренінги компетентного батьківства за Методикою Незавершених Ситуацій. Такі тренінги доцільно проводити регулярно, поступово залучаючи до них все більшу кількість батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку, з метою формування всіх трьох складових батьківської компетентності (взаємодія з дитиною, взаємодія з середовищем, здатність забезпечити якість власного життя), що дасть батькам дітей з полісистемними порушеннями розвитку можливість у майбутньому правильно оцінювати

свої проблеми та знаходити ресурси для їх вирішення, будувати конструктивні стосунки з оточуючим середовищем, уникати «батьківського вигорання» та необґрунтованого домінування та патерналізму по відношенню до себе. Все вищевказане дозволить батькам забезпечувати позитивний напрям когнітивного, емоційного, соціального та особистого розвитку дитини з полісистемним порушенням розвитку (аутизм, ДЦП) протягом усього періоду «особливого батьківства».

Список використаних джерел

1. **Шевцов А.Г.** Освітні основи реабілітології: [монографія] / А.Г. Шевцов. – К.: «МП Леся», 2009. – 483 с. 2. **Хворова Г.М.** Зміст та рівні батьківської компетентності у корекційно-педагогічному аспекті. // Хворова Г.М. / Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака.– Вип. XVII в двох частинах, частина 1. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. – 368 с. – С. 355 – 362. 3. **Хворова Г.М.** Компетентностний підхід до питань взаємодії батьків з фахівцями в корекційній освіті дітей з полісистемними порушеннями розвитку // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 19. Корекційна педагогіка та психологія: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. - № 29. – 370 с. - С.236-243. 4. **Ємельяненко Л.М.** Конфліктологія: Навч. посіб. / Л.М.Ємельяненко, В.М.Петюх, Л.В. Торгова, А.М.Гриненко. — К.: КНЕУ, 2003. — 315 с. 5. **Нечипоренко В. В.** Теоретичні і методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу, як відкритої соціально-освітньої системи: дис. ... доктора пед наук: 13.00.03. – корекційна педагогіка/ Нечипоренко В.В. – Київ, 2013. – 531 с.

References

1. **Shevcov A.G.** Osvitni osnovy reabilitologii': [monografija] / A.G. Shevcov. – K.: «MP Lesja», 2009. – 483 s. 2. **Hvorova G.M.** Zmist ta rivni bat'kivs'koi' kompetentnosti u korekcijno-pedagogichnomu aspekti. // Hvorova G.M. / Zbirnyk naukovykh prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Ogijenka / Za red. O.V.Gavrylova, V.I.Spivaka.– Vyp. XVII v dvoh chastynah, chastyna 1. Serija: social'no-pedagogichna. – Kam'janec'-Podil's'kyj: Medobory-2006, 2015. – 368 s. – S. 355 – 362. 3. **Hvorova G.M.** Kompetentnostnyj pidhid do pytan' vzajemodii' bat'kiv z fahivcjamy v korekciijnij osviti ditej z polisystemnymu porushennjamy rozvytku // Naukovyj chasopys NPU imeni M.P.Dragomanova. Serija № 19. Korekcijna pedagogika ta psihologija: Zb. naukovykh prac'. – K.: NPU imeni M.P.Dragomanova, 2015. - № 29. – 370 s. - S.236-243. 4. **Jemel'janenko L.M.** Konfliktologija: Navch. posib. / L.M.Jemel'janenko, V.M.Petjuh, L.V. Torgova, A.M.Grynenko. — K.:

KNEU, 2003. — 315 s. 5. **Nechyporenko V. V.** Teoretychni i metodychni zasady navchal'no-reabilitacijnoi' dijal'nosti special'nogo zakladu, jak vidkrytoi' social'no-osvitn'oi' systemy: dys. ... doktora ped nauk: 13.00.03. – korekcijna pedagogika/ Nechyporenko V.V. – Kyi'v, 2013. – 531 s.

Received 26.01.2016

Reviewed 28.02.2016

Accepted 29.03.2016